

บทบาทของภาคประชาสังคมกับการพัฒนาทางการเมือง The Civil Society Role with Political Development

พัชรี กล่อมเมือง (Patcharee Klommeung)^{1*} E-mail: patcharee.k@pnru.ac.th

ณัฐฐา เกียรติทรัพย์ (Natta Kertsup)² E-mail: natta.ke@pnru.ac.th

¹ สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
(Department of Political Science, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University)

² สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
(Department of Public Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University)

*Corresponding Author. E-mail : patcharee.k@pnru.ac.th

(Received: February 7, 2024; Revised: May 3, 2024; Accepted: May 7, 2024)

บทคัดย่อ

การเมืองภาคประชาสังคมนับว่ามีพลังและคุณค่าต่อการพัฒนาทางการเมืองที่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคล กลุ่มคนเพราะไปเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคน บุคคลได้มีโอกาสในสังคมการเมืองหรือในขณะที่ระบบการเมืองแบบตัวแทนกำลังมีปัญหาของระบบเกิดปัญหาเชิงโครงสร้างและกลไก กระบวนการดำเนินงานของระบบตัวแทนให้ชะงักในการตอบสนองสมาชิกในสังคมการเมืองนั้นคือ ประสิทธิภาพและความชอบธรรมของระบบการเมืองแบบตัวแทนกำลังมีข้อจำกัดทำให้การกล่าวขานถึง การเมืองแบบใหม่ที่ต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศโดยไม่หวังผลตอบแทนแต่ต้องการพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นต่อการกำหนดนโยบาย สร้างความร่วมมือกันระหว่างรัฐกับองค์กรประชาสังคม ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบใหม่ของการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ : ภาคประชาสังคม ; การพัฒนาทางการเมือง

Abstract

Civil society politics has the power and value for political development that considers the rights and liberties of individuals and groups. It opens public spaces for individuals and groups to have opportunities in the political society, especially when the representative political system is facing structural and mechanical issues. The operational process of the representative system cannot respond to the members of the political society. The efficiency and legitimacy of the representative political system are increasingly limited, leading to discussions about new forms of politics that aim to play a role in national development without seeking personal gain. Instead, they seek public spaces to express opinions on policy determination and foster cooperation between the state and civil society organizations. This represents a new form of civil society movement in the era of globalization.

Keywords: Civil Society ; Political Development

บทนำ

ประชาสังคม (Civil Society) เป็นแนวคิดที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมและชุมชนที่เข้มแข็ง หมายถึง พื้นที่หรือส่วนของสังคมที่มีประชาชนเป็นผู้แสดงบทบาทหลัก พื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ใช่ภาครัฐซึ่งปฏิบัติหน้าที่โดยมีกฎหมายรองรับและภาคธุรกิจเอกชนที่เน้นดำเนินงานโดยมุ่งแสวงหาผลกำไรในพื้นที่ประชาสังคม ประชาชนทั่วไปเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการที่เป็นอิสระจากภาครัฐและอยู่นอกบริบทการแข่งขันทางการเมือง ทั้งนี้ กลุ่มและผู้กระทำการทางสังคมอาจมีวัฒนธรรม วิถีชีวิต วิถีคิดอันหลากหลายมาร่วมกันในกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดสร้างเอกลักษณ์และความเห็นร่วมกัน ดังนั้น ประชาสังคมจึงเป็นพื้นที่ที่มีพลังความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมต้องการทำให้ประชาสังคมเข้มแข็ง (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543) เพื่อที่จะไปล้อมรัฐหรือควบคุมรัฐหรือให้ประชาสังคมมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย กติการ่วมกับสังคม ยุทธศาสตร์ของขบวนการประชาชนน่าจะเข้าไปต่อสู้เพื่อยึดครองพื้นที่ดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้วัฒนธรรมเชิงสัญลักษณ์หรือในทางการเมืองมากกว่าจะพุ่งเป้าไปยึดพื้นที่การเมืองของรัฐ ซึ่งรัฐไม่สามารถเข้าไปจัดการสังคมได้เช่นเดิม เมื่อประชาชนกำลังเติบโตขึ้นและจะไม่มีประโยชน์อะไรมากนักในการต่อสู้แต่ในบริบททางการเมือง เพื่อให้เข้าใจภาพของประชาสังคม (Civil Society) ชัดเจนมากขึ้น จึงต้องมองภาพรวมของทุกบริบทในสังคมทั้งทางด้านการเมือง อันเป็นพื้นที่ทางการเมืองของรัฐในการควบคุมสังคมผ่านกลไกต่าง ๆ ที่กำลังเป็นปัญหาทำให้ประชาชนหันมาสนใจการเมืองสาธารณะในพื้นที่ประชาสังคมมากกว่าแต่ก่อน ด้านเศรษฐกิจเป็นบริบทของระบบเศรษฐกิจ โดยมีการต่อสู้ของกลุ่มต่าง ๆ ในกระบวนการการผลิตส่งผลให้รัฐหันมาสนับสนุนภาคเอกชนเป็นตัวเบี่ยงนำหรือสัญลักษณ์ความเติบโตทางเศรษฐกิจ ขณะที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทในพื้นที่ดังกล่าวน้อยลง ด้านประชาสังคมเป็นพื้นที่การเมืองสาธารณะของประชาชนที่ต้องการมีบริบทของตนเอง ไม่ตกอยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐและทุน ผ่านการแสดงออกทางการเมืองหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะอาศัยสื่อมวลชน การดำเนินกิจการแบบพึ่งตนเองและกิจกรรมสาธารณะ กลุ่มอาสาสมัครองค์กรพัฒนาเอกชนหรืออื่น ๆ โดยกลไกทางอุดมการณ์และการสร้างวาทกรรม ฉะนั้นการให้ความสำคัญต่อภาคประชาสังคมเป็นสิ่งจำเป็นที่เราควรจะต้องมองและทำให้เกิดประสิทธิภาพในเชิงปฏิบัติ เพราะถ้าประชาชนสามารถรวมกลุ่มกันได้อย่างเข้มแข็งมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองอย่างแท้จริงก็จะเป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาทางการเมืองไทย (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2548)

แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม (Civil Society) เป็นส่วนหนึ่งที่มาจากความเคลื่อนไหวในการปฏิวัติ เพื่อต่อต้านระบอบการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และเป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่มีฐานะเป็นผู้อยู่ในปกครองของรัฐและผู้มีอำนาจให้กลายเป็น “พลเมือง” (Citizen) ซึ่งคำว่าพลเมืองนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่องสิทธิของประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐ โดยเน้นเรื่องสิทธิของปัจเจกชน และสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง แต่ในบริบทการสร้างเสริมเข้มแข็งให้แก่ระบอบประชาธิปไตยก็มีปัญหาเพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีเงื่อนไขสำหรับกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาสังคม

Linz and Stepan (2001) ได้เสนอว่า จะต้องมียุทธศาสตร์สำหรับ “ประชาสังคม ที่เป็นอิสระและความคงอยู่” เพื่อที่จะสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของ Bernan (1997) นั้นขัดแย้งกับ

คำยืนยันของ Schnitter (1997) ที่ว่าประชาสังคมนั้นมีส่วนช่วยในการสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ระบอบประชาธิปไตย โดย Bernan แย้งว่าในระบอบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยอยู่แล้ว ประชาสังคมอาจเป็นพื้นฐานในการที่จะจัดตั้งระบอบการปกครองแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ เช่นยุคของนาซีในเยอรมนี ในสมัยสาธารณรัฐไวมาร์

นักปรัชญาเมธีตะวันตกคนสำคัญที่พูดถึงสิทธิของพลเมืองคือ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) (ค.ศ. 1588-1679) ฮอบส์เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต่างก็ได้รับ “สิทธิตามธรรมชาติ” (Natural Right) ที่เท่าเทียมกัน ทุกคนต่างมีสิทธิเท่าเทียมกันไม่ว่าหญิงหรือชาย แต่เนื่องจากหากมนุษย์ทุกคนใช้สิทธิของตนที่อยู่ทั้งหมด อาจก่อให้เกิดความวุ่นวาย ไร้ระเบียบ มนุษย์จึงได้ตกลงกันที่จะมอบอำนาจบางส่วนให้แก่บุคคลกลุ่มหนึ่งให้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองที่เรียกว่ารัฐ ทำหน้าที่ในการปกครอง รักษาความสงบเรียบร้อยแทนประชาชน

นักปรัชญาเมธีคนสำคัญอีกท่านหนึ่งคือ จอห์น ล็อก (John Locke) (ค.ศ. 1632-1704) เห็นว่านอกจากประชาชนจะมีสิทธิตามธรรมชาติแล้ว อำนาจในการปกครองตนเองที่แท้จริงก็เป็นของประชาชน โดยอยู่ภายใต้กฎแห่งเหตุผล แม้ประชาชนจะยินยอมพร้อมใจมอบอำนาจให้แก่รัฐในการปกครองแต่รัฐก็ต้องได้รับความยินยอมจากประชาชน ประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองเป็นเจ้าของสิทธิการปกครอง และสามารถที่จะเพิกถอนความตกลงนั้นเสียได้หากว่ารัฐไม่ปฏิบัติตามพันธสัญญาที่ให้ไว้แก่ประชาชน สัญญาระหว่างพลเมืองที่ทำไว้กับรัฐนั้นคือ “สัญญาประชาคม” (Social Contract)

ความหมายของภาคประชาสังคม

ประชาสังคม หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรม หรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม สังคมประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ รัฐ ประชาสังคม และปัจเจกชนซึ่งต้องเป็นอิสระต่อกัน

ประชาสังคมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เชื่อมอยู่ระหว่างงานส่วนบุคคลในระดับครอบครัวและเพื่อนในด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งที่เป็นโลกของรัฐและสถาบันทางการต่าง ๆ

ประภาส ปันตบแต่ง (2551) ได้นิยามคำว่า “ภาคประชาชน” และ “ภาคประชาสังคม” รวมไปทั้งคำว่า “ภาคพลเมือง” เป็นคำที่ใช้ในความหมายเดียวกัน มีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ มีจุดมุ่งหมาย “สาธารณะ” มากกว่าส่วนตัว เกิดขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการอธิบายกลุ่มก้อนของผู้คนที่ไม่ใช่ “ภาครัฐ” หรือภาคราชการ และไม่ใช่ “ภาคเอกชน” แต่ได้เข้ามามีบทบาทในสังคมการเมืองไทย การขับเคลื่อนประชาสังคมไม่ได้ มุ่งสู่การเข้าไปกุมอำนาจรัฐ แต่เป็นการระดมพลังและการแสดงออกซึ่งความหลากหลายของผลประโยชน์ ฯลฯ ที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่การขับเคลื่อนในภาคสังคมการเมือง เช่น การลงสมัครรับเลือกตั้ง ฯลฯ

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2552) ได้นิยามคำว่า การเมืองภาคประชาชน คือ การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกทางการเมืองของกลุ่มประชาชน เพื่อลดฐานะการครอบงำ รวมทั้งเพื่อโอนอำนาจบางส่วนมาให้ประชาชนใช้ดูแลชีวิตตนเองโดยตรง เป็นปฏิกริยาตอบโต้การใช้อำนาจรัฐ เพื่อถ่วงดุลอำนาจการครอบงำของระบบตลาดเสรีในภาคประชาชน และเป็นกระบวนการใช้อำนาจทางตรงของประชาชนที่มากกว่าการเลือกตั้ง เพื่อเข้าไปสู่กระบวนการทางนโยบายทุกขั้นตอน โดยมีจุดหมายสำคัญ คือ การลดระดับการปกครองโดยรัฐจำกัดขอบเขตอำนาจรัฐให้สังคมดูแลตนเอง ถ่วงดุลอำนาจรัฐด้วยสังคมโดยไม่มุ่งยึดอำนาจรัฐ

ความสำคัญของการเมืองภาคประชาสังคม

การเมืองภาคประชาสังคมเป็นองค์กรนอกภาครัฐ เข้ามามีบทบาทในสังคมการเมืองการปกครองในรูปแบบของกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มผลประโยชน์ (Interest group) หรือกลุ่มกดดัน (Pressure group) หรือการประท้วง (Mob) ภายใต้กฎหมาย ภายหลังจากที่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันใช้บังคับทั้งในทางการเมืองการปกครอง และกฎหมายแตกต่างกันไป จากแนวทางกระแสหลักเดิมซึ่งสามารถอธิบายความสำคัญของการเมืองภาคประชาสังคม หรือการเมืองภาคประชาชน ได้ดังนี้

1. การเมืองภาคประชาสังคม เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดอุดมการณ์การปกครองแบบประชาธิปไตย การอธิบายบนแนวทางนี้พยายามที่จะชี้และอธิบายให้เห็นในเชิงยุทธวิธีว่า ประชาชนสามารถใช้สิทธิเสรีภาพ ได้ในทางตรงหรือที่เรียกว่าประชาธิปไตยทางตรง (Direct democracy) เช่น การที่ประชาชนใช้สิทธิในการเสนอกฎหมาย หรือการใช้สิทธิในการถอดถอนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารระดับสูง ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองภาคประชาชนที่เข้าไปเคลื่อนไหวในโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ดังที่ปรากฏไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันซึ่งเกิดขึ้นโดยกระบวนการในการจัดทำรัฐธรรมนูญที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการจัดทำ ในปัจจุบันก็ยังเป็นอุปสรรค ทั้งนี้เนื่องจากถึงที่สุดแล้ว กระบวนการในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังอยู่ที่การเมืองในระบบซึ่งก็คือพรรคการเมืองและนักการเมือง ในทางยุทธศาสตร์การเข้าไปเสริมสร้างให้ประชาชนทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจก และในฐานะกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อมหรือที่เรียกกันว่า การเพิ่มบทบาททางการเมืองให้แก่ประชาชนมากกว่าการทำหน้าที่ในการเลือกตั้งก็จะช่วยทำให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองได้

2. การเมืองภาคประชาสังคม เป็นการที่ประชาชนเข้าร่วมหรือเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองที่เป็นทางการ หรือกล่าวให้ถึงที่สุดแล้วก็คือการเมืองภาคประชาชน คือ ประชาธิปไตยโดยผู้แทน (Representative democracy) การที่ประชาชนเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การให้การสนับสนุนพรรคหรือผู้สมัคร การไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือการสมัครรับเลือกตั้งซึ่งเป็นโครงสร้างของระบบการปกครองในระบบประชาธิปไตยตามแนวทางการอธิบายระบบการปกครองของประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลทางความคิดทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นบทบาทของประชาชนที่พึงมีในระบบการเมือง

3. การเมืองภาคประชาสังคม เป็นการที่ประชาชนเข้าร่วมหรือเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการชุมชนท้องถิ่น โดยการดึงเอากลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (กลุ่มที่อยู่นอกโครงสร้างองค์กรทางการเมืองที่กำหนดไว้โดยกฎหมาย) เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้เป็นไปตามแนวคิดส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชน ภายใต้แนวทางการปรับทิศทางของการกำหนดนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งประชาคมหมู่บ้าน หรือประชาคมตำบล ในกรณีเช่นนี้ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งจากความพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนในการพัฒนาท้องถิ่นที่ไม่ได้เข้าไปในช่องทางทางการเมืองดังในแนวคิดที่อธิบายมาแล้วข้างต้น จากนั้นดังที่กล่าวมาได้สะท้อนให้เห็นความหมายของ "การเมือง" ที่ขยายออกไปจากกรอบการเมืองแบบเดิม ๆ ที่ครอบงำทางความคิดมาเป็นเวลานาน ลักษณะของการพัฒนาการเมืองในแนวทางนี้เป็นการเข้าไปขยายพื้นที่สาธารณะ (พื้นที่ทางการเมือง) ที่อยู่ในกรอบการปกครองระบอบราชาธิปไตยและระบบอุปถัมภ์มาเป็นเวลานาน

จากความสำคัญข้างต้น การเมืองภาคประชาสังคม หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “การเมืองของพลเมือง” เป็นอุดมการณ์ เป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวในทางการเมืองทำให้เกิดกลไกต่าง ๆ ที่ภาคประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมและเปิดเวทีสาธารณะ รวมถึงเวทีทางการเมืองในระดับต่าง ๆ อย่างมากมาย ในการพัฒนาประเทศอย่างมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกทางด้านโครงสร้างองค์กรทางกฎหมายที่อยู่ในภาครัฐ เอื้อให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางการเมืองในระดับชาติ

ประการที่สอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างราชการบริหารส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

ประการที่สาม สร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความหลากหลายของความเป็นท้องถิ่น

ประการที่สี่ สร้างวัฒนธรรมในความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับท้องถิ่นใหม่ให้สอดคล้องกับระบบราชการบริหารแบบใหม่ ๆ

กระบวนการในการนำเสนอและวิธีการอธิบายแนวความคิดที่ว่าด้วยการเมืองภาคประชาชนเท่าที่เป็นอยู่ ณ ขณะนี้ มีการอธิบายที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากการอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดและอุดมการณ์ที่ว่าด้วยการเมืองของพลเมือง หรือการเมืองภาคประชาสังคมนั้น ไม่ได้มีสถานภาพเป็นองค์ความรู้อยู่ในกระแสวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองและกฎหมายที่เป็นกระแสหลัก

สรุป

การเมืองภาคประชาสังคมเป็นองค์กรนอกภาครัฐเข้ามามีบทบาทในสังคมการเมืองการปกครองในรูปแบบของกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) หรือกลุ่มกดดัน (Pressure Group) หรือการประท้วง (Mob) ภายใต้ของกฎหมาย ภายหลังจากที่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันบังคับใช้ในทางการเมืองการปกครองและกฎหมายแตกต่างไปจากแนวทางกระแสหลัก ซึ่งสามารถอธิบายความสำคัญของการเมืองภาคประชาสังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดอุดมการณ์การปกครองแบบประชาธิปไตย ประชาชนสามารถใช้สิทธิเสรีภาพได้ในทางตรงหรือประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) เช่น การที่ประชาชนใช้สิทธิในการเสนอกฎหมาย สิทธิในการถอดถอนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารระดับสูงก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองภาคประชาสังคมที่เข้าไปเคลื่อนไหวในโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ดังที่ปรากฏไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันซึ่งเกิดขึ้นในกระบวนการในการจัดทำรัฐธรรมนูญที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการจัดทำในปัจจุบันก็ยังเป็นอุปสรรค ทั้งนี้เนื่องจากถึงที่สุดแล้วกระบวนการในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังอยู่ที่การเมืองในระบบซึ่งก็คือ รัฐบาลในทางยุทธศาสตร์การเข้าไปเสริมสร้างให้ประชาชนทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจกและในฐานะกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นการเพิ่มบทบาททางการเมืองให้แก่ประชาชนมากกว่าการทำหน้าที่ในการเลือกตั้งทำให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองได้

แนวคิดเรื่องประชาสังคมเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมในปัจจุบันจะเน้นบทบาทของประชาชนควบคู่ไปกับรัฐ ไม่ได้ต่อต้านการมีรัฐ แต่มองว่ารัฐจะต้องมีบทบาทที่จำกัดและประชาชนซึ่งรวมกลุ่มกันเป็นประชาคมต่าง ๆ จะมี

บทบาทมากขึ้นในด้านต่าง ๆ รวมทั้งมีบทบาทในการตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตยและการเคลื่อนไหวเพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะโดยตรง โดยไม่ผ่านทางตัวแทนของพรรคการเมืองหรือหน่วยงานราชการ การเมืองภาคประชาสังคมเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองเมื่อจำกัดขอบเขตการใช้อำนาจอธิปไตยด้วยหลักการด้วยประชาธิปไตย โดยไม่ยึดอำนาจพร้อมกันนั้นก็ถ่วงอำนาจของพลังตลาดหรือทุนสังกัดประชาสังคมไปด้วย โดยช่วงชิงกับฝ่ายทุนเพื่อลดทอนและกำกับบทบาทของรัฐ แบ่งกันโอนอำนาจบางส่วนที่เคยเป็นของรัฐมาเป็นของประชาชน (แทนที่จะตกเป็นของฝ่ายทุน) เพื่อใช้มันโดยตรงและไม่ต้องผ่านรัฐผลักดันให้รัฐใช้อำนาจที่เหลือสนองเจตนารมณ์ประชาชน (แทนที่จะสนองผลประโยชน์ของฝ่ายทุน) ดำเนินการต่อสู้ด้วยวิธีการขยายสิทธิประชาธิปไตยออกไปและย้ายจุดเน้นจากการเมืองแบบเลือกตั้งผู้แทนมาเป็นการเมืองแบบมีส่วนร่วม (ขณะที่ฝ่ายทุนใช้ตลาดเสรีเป็นฐานที่มั่นคงสำคัญ) ดังนั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ ในการเมืองภาคประชาสังคมจึงมีประเด็นเรียกร้องการต่อสู้ที่หลากหลายมาก แนวทางการเคลื่อนไหวก็ไม่เห็นพ้องต้องกันเสียทีเดียว จุดร่วมที่มีอยู่คือ ประเด็นปัญหาต่าง ๆ บางส่วนเกิดจากระบบอำนาจอธิปไตยรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง เป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทนในเวทีรัฐสภามากกว่าความเป็นเอกภาพของการเมืองภาคประชาสังคม

การเมืองภาคประชาสังคมเป็นทางออกของประชาชนที่คลี่คลายมาจากปัญหาค้นหาหนทางจัดการเมืองการใช้อำนาจอธิปไตยที่ผิดประชาชนแม้รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยก็ตาม ซึ่งนำไปสู่ความไม่ยอมรับไม่พอใจ ตึงเครียด ขัดแย้ง และเผชิญหน้าระหว่างรัฐบาลกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ

เมื่อปราศจากค่านิยมค่านิยมของประชาชนแต่รัฐบาลยังคงพยายามใช้อำนาจดำเนินนโยบายตามทิศทางทางการพัฒนาของตนให้ได้ รัฐบาลก็ย่อมต้องหันไปใช้กำลังรุนแรงเข้าบังคับขึ้นใจและละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้นทุกที่เป็นธรรมดา ซึ่งปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งหมดนี้กำลังกลายเป็นภาวะปกติธรรมดา ประเทศไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยปัจจุบันได้คาดการณ์ไว้ว่า หากทิ้งไว้ต่อไปอาจจะนำไปสู่ภาวะอนาธิปไตยได้ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2552) ดังนั้น ควรเพิ่มความสำคัญแก่บทบาทของการเมืองภาคประชาสังคมในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย ในประเด็นสำคัญ 3 ประการ

1. ลดลักษณะประชาธิปไตยแบบตัวแทนผ่านการเลือกตั้ง เพื่อขยายประชาธิปไตยทางตรงแบบประชาชนมีส่วนร่วมใช้อำนาจด้วยตัวเองมากขึ้น

2. สร้างกระบวนการแสวงหาฉันทามติแบบต่อเนื่อง (Continuous Consensus) ไม่ใช่ให้ความสำคัญเพียงแค่การเลือกตั้งเท่านั้น ในประเด็นนโยบายสำคัญที่กระทบถึงประโยชน์ได้เสียและทรัพยากรหลักของชุมชนท้องถิ่นทุกประเด็นต้องเปิดให้ผู้มีส่วนได้เสียในเรื่องนั้นประเด็นนั้นเข้าร่วมแสดงความเห็นปัญหาข้อโต้แย้งและฉันทามติที่ทุกฝ่ายอยู่รอดอยู่ร่วมกันได้ แทนที่จะอ้างเสียงคนส่วนใหญ่ซึ่งไม่เกี่ยวข้องโดยตรง ไม่รับรู้เรื่องราวมาเปรียบเทียบและเอาชนะเสียงแย้งของผู้มีส่วนได้เสียและรับผลกระทบโดยตรงอย่างพร่ำเพรื่อ

3. เปิดอนาคตประเทศไทยให้แค่วิถีทางพัฒนาและดำเนินชีวิตอันหลากหลาย รัฐต้องไม่ใช้อำนาจรวมศูนย์บังคับยึดเยียดวิถีพัฒนาเดียว วิถีชีวิตเดียวให้ผู้คนอันแตกต่างหลากหลายในประเทศอย่างไม่จำแนกและไม่เคารพศักดิ์ศรีและสิทธิเสรีภาพในการเลือกของผู้คน

การพัฒนาทางการเมืองหรือพัฒนาประชาธิปไตยต้องสร้างการมีส่วนร่วมที่เป็นจริงของประชาชนทั้งทางการเมืองและกลไกกระบวนการทางสังคมซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของระบอบประชาธิปไตยที่มีใช้การโอนมอบอำนาจให้

นักการเมืองเฉพาะช่วงเลือกตั้งเท่านั้น การสร้างการมีส่วนร่วมดังกล่าว จำเป็นจะต้องพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้และเข้าใจปัญหาตลอดจนจิตสำนึกประชาธิปไตยที่มองเห็นผลประโยชน์ส่วนรวมในปริมาณที่มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว การพัฒนาทางความคิด จิตสำนึก และการปฏิบัติเพื่อเป็นพลังสร้างสรรค์ร่วมในการแก้ปัญหาสังคม จึงจำเป็นอย่างยิ่ง ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่สังคมถูกรุมเร้าไปด้วยปัญหามากมายที่ซับซ้อนและทับถมภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี ทั้งนี้ นอกจากการเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาให้เข้าใจต่อสภาพปัญหาสังคมแล้ว ยังต้องเสริมสร้างพลังให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมทางการเมือง การพัฒนาประชาธิปไตยต่อไป เพื่อการพัฒนาและการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมการจัดเวทีสาธารณะ รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ปลุกกระแสการตื่นตัวทางการเมือง

ระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นระบอบการเมือง การปกครองรูปแบบหนึ่งที่มีรัฐบาลซึ่งรับผิดชอบและสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน และประชาธิปไตยจะมีความสมบูรณ์ได้นั้น ประชาชนต้องมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและที่สำคัญคือ ประชาชนจะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในทางการเมือง จึงจะก่อให้เกิดการพัฒนาขึ้นได้ การเมืองเน้นกิจกรรมทางสังคมหรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจแทนบุคคลในสังคมที่เรียกว่า “รัฐ” การเมืองจึงเป็นองค์ประกอบทางสังคมที่สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบสังคม ในฐานะที่เป็นการควบคุมทางสังคมอย่างเป็นทางการ กิจกรรมเหล่านี้จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล การแสดงออกซึ่งกิจกรรมทางการเมืองเหล่านี้เป็นกระบวนการทางการเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ประชาชนต้องการเพื่อที่จะมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐหรือผู้นำรัฐบาล รวมทั้งกดดันให้รัฐบาลกระทำตามความประสงค์ของตนหรือกลุ่มของตน โดยใช้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาสังคมเป็นเครื่องมือพัฒนาทางการเมือง

ดังนั้น ประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองที่ดีอยู่แล้วก็มักจะกำหนดให้ประชาชนในทุกระดับมีสิทธิมีส่วนร่วมในทางการเมืองตามกฎหมาย ซึ่งมีผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในทุกมิติของกระบวนการทางการเมือง เป็นการเมืองที่ภาคประชาสังคมมีความตื่นตัวทางการเมือง มีความสนใจสนใจความเป็นไปของบ้านเมือง วิพากษ์วิจารณ์ และให้ข้อเสนอแนะต่อรัฐในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนมีการรวมตัวคัดค้านหากเห็นว่านโยบายหรือโครงการของรัฐที่จะส่งผลกระทบเสียหายต่อวิถีชีวิตของชุมชนหรือประเทศ

บทบาทของภาคประชาสังคมเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อการพัฒนาทางการเมือง การตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนมีผลทำให้ระบบการเมืองสันตะเถื่อน ผู้นำฝ่ายตรงข้ามอาจใช้ประชาชนเป็นเครื่องมือทำลายอำนาจของผู้นำ ซึ่งอาจนำมาสู่ความวุ่นวายทางการเมืองได้ เมื่อประชาชนมีความหวังขึ้น มีความต้องการมากขึ้นในสิ่งต่าง ๆ ในชีวิต เนื่องจากสังคมมีความเจริญขึ้นจะเป็นผลให้ประชาชนเรียกร้องต่อระบบการเมืองให้ตอบสนองความต้องการของตนที่เพิ่มมากขึ้น และมักปรากฏอยู่ว่า ระบบการเมืองมักตอบสนองได้ไม่เต็มที่ จุดที่ทำให้เกิดความไม่พอใจหรือเกิดความคับข้องใจขึ้นทำให้ประชาชนเริ่มต้นตัวทางการเมืองและผลักดันตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อกดดันรัฐบาล เมื่อระบบการเมืองยังไม่สามารถสนองตอบให้เป็นที่พอใจได้ ประชาชนจะเปลี่ยนการกดดันแบบสันติภาพมาเป็นแบบการใช้ความรุนแรงและเมื่อถึงจุดนี้การพัฒนาทางการเมืองก็ไร้เสถียรภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาและสังเคราะห์เอกสารทำให้เกิดองค์ความรู้ซึ่งเป็นบทบาทของภาคประชาสังคมกับการพัฒนาทางการเมือง โดยการเมืองภาคประชาสังคมเป็นองค์กรนอกภาครัฐเข้ามามีบทบาทในสังคมการเมืองการปกครองในรูปแบบของกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มกดดัน การประท้วง ภายใต้ของกฎหมาย ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าประชาชนสามารถใช้สิทธิเสรีภาพได้ในทางตรงหรือประชาธิปไตยทางตรง (Direct democracy) การเมืองภาคประชาสังคมเป็นทางออกของประชาชนที่คลี่คลายมาจากปัญหาคับขันทางด้านการเมืองการใช้อำนาจอธิปไตยที่ผิดแผกประชาชนแม้รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยก็ตาม ซึ่งนำไปสู่การไม่ยอมรับ ไม่พอใจ ตึงเครียด ขัดแย้ง และเผชิญหน้าระหว่างรัฐบาลกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้น การให้ความสำคัญกับบทบาทของการเมืองภาคประชาสังคมในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยทั้ง 3 ประการ คือ 1) ลดลักษณะประชาธิปไตยแบบตัวแทนผ่านการเลือกตั้งเพื่อขยายประชาธิปไตยทางตรงแบบประชาชนส่วนร่วมใช้อำนาจด้วยตัวเองมากขึ้น 2) สร้างกระบวนการแสวงหาฉันทามติแบบต่อเนื่อง ไม่ใช่ให้ความสำคัญเพียงแค่การเลือกตั้งเท่านั้น และ 3) เปิดอนาคตประเทศไทยให้มีวิถีทางพัฒนาและดำเนินชีวิตอันหลากหลาย รัฐต้องไม่ใช้อำนาจรวมศูนย์บังคับยึดเยียดวิวัฒนาการเดียว นอกจากนี้การพัฒนาทางการเมืองหรือพัฒนาประชาธิปไตยต้องสร้างการมีส่วนร่วมที่เป็นจริงของประชาชนจำเป็นจะต้องพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้และเข้าใจปัญหาตลอดจนจิตสำนึกประชาธิปไตยที่มองเห็นผลประโยชน์ส่วนรวม การพัฒนาทางความคิด จิตสำนึก และการปฏิบัติเพื่อเป็นพลังสร้างสรรค์ร่วมในการแก้ปัญหาสังคม และสิ่งสุดท้ายบทบาทของภาคประชาสังคมเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อการพัฒนาทางการเมือง การตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนมีผลทำให้ระบบการเมืองทันสมัยขึ้น ผู้นำฝ่ายตรงข้ามอาจใช้ประชาชนเป็นเครื่องมือท้าทายอำนาจของผู้นำ ซึ่งอาจจำมาสู่ความวุ่นวายทางการเมืองได้

เอกสารอ้างอิง

- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). *การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน*. เชียงจูรี.
- ธนศร จริญญาเมือง. (2548). *แนวคิดว่าด้วยความเป็นพลเมือง*. นนทบุรี: คลังวิชา.
- ประภาส ปันตบแต่ง. (2551). *ก่อนภาคประชาชนล่มสลาย*. เวย์อ็อฟบูค.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2552). *การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). วิชาษา.